

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1979

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΝΗΜΗ AGOSTINO PERTUSI

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ

Κύριε Πρόεδρε,

Τὴν 25^{ην} τοῦ παρελθόντος Ἰανουαρίου ἀπέθανεν εἰς τὸ Μιλάνον μετὰ μακρὰν καὶ ἐπώδυνον νόσον εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἐπιστημονικῆς σταδιοδρομίας του ὁ *Agostino Pertusi*, ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας ἀπὸ τῆς 17ης Ἰουνίου 1977.

Ὁ *Agostino Pertusi* ἐγεννήθη εἰς τὴν *Piacenza* τὴν 19^{ην} Ἀπριλίου 1918. Τὴν 6^{ην} Ἰουνίου 1941 ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῶν Κλασσικῶν Γραμμάτων τοῦ Καθολικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μιλάνου μετὰ τὴν ἐναίσιμον διατριβὴν «*Αἱ μεταφράσεις ἐκ τῆς Λατινικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον*». Μετὰ τὸν δεῦτερον Παγκόσμιον Πόλεμον, τῷ 1946, διωρίσθη ἐπιμελητὴς παρὰ τῇ ἔδρῳ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, ἐν συνεχείᾳ δὲ λέκτωρ τῆς Κλασσικῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὸ Καθολικὸν Πανεπιστήμιον τοῦ Μιλάνου ἀπὸ τοῦ 1951 μέχρι τοῦ 1953. Τῷ 1954 ἐξελέγη ὑφηγητὴς καὶ ἔλαβεν ἐντολὴν διδασκαλίας διὰ τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν. Τῷ 1956 διωρίσθη ἑκτακτος καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας καὶ ἐντεταλμένος διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν. Ἀπὸ τοῦ 1958 προήχθη εἰς τακτικὸν καθηγητὴν τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας καὶ τῷ 1972 μετεπήδησεν εἰς τὴν τακτικὴν ἔδραν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, ἀλλὰ διετήρησε μέχρι τέλους τὴν ἀνάθεσιν τοῦ μαθήματος τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας.

Ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μιλάνου διδασκαλίας του, ὁ *Pertusi* ἀνέπτυξεν ἐξαίρετον ἐπιστημονικὴν δραστηριότητα εἰς ἐξωπανεπιστημιακοὺς τομεῖς. Καταχωρίζομεν ἐνδεικτικῶς τινὰς τούτων: διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου «*Venezia e l' Oriente*» τοῦ Ἰδρύματος *Giorgio Cini* ἀπὸ τοῦ 1962 — Ἐντεταλμένος τὴν

διεύθυνσιν ἀπὸ τοῦ 1965 καὶ διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἱστορίας τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ Βενετικοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ 1974 — Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ «*Studi Veneziani*» ἀπὸ τοῦ 1963/1964 — Συνδιευθυντὴς τῶν περιοδικῶν «*Aevum*» καὶ «*Aegyptus*» ἀπὸ τοῦ 1964 — Ἀντεπιστέλλον μέλος τοῦ «*Istituto Lombardo, Accademia delle Scienze e Lettere di Milano per la Classe di Scienze Morali*», ἀπὸ τοῦ 1964 — Τακτικὸν μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ «*Centro Italiano di Studi sull' Alto Medioevo*» τοῦ Σπολέτου ἀπὸ τοῦ 1969 — Ἀντιπρόεδρος τῆς «*Association Internationale des Études du Sud - Est Européen*» ἀπὸ τοῦ 1969 — Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς «*Association Internationale des Études Byzantines*» ἀπὸ τοῦ 1971 μέχρι τοῦ 1976 κλπ.

Ἐπιβλητικὸν εἰς ὄγκον καὶ εἰς ποιότητα εἶναι τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ *Agostino Pertusi*, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὸν χρόνον τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ ἔκτου καὶ τοῦ ἑβδόμου μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος καὶ ἐπεκτείνεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βενετίας, εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ, εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Ἀναγεννήσεως. Θὰ ἀναφέρωμεν πρῶτον τὰς ἐκδόσεις δύο καιρῶν Ἑλληνικῶν κειμένων, τῶν ἱστορικῶν ποιήσεων τοῦ Γεωργίου τοῦ Πισίδου μετὰ μακρῶν προλεγομένων, Ἰταλικῆς μεταφράσεως καὶ λεπτομεροῦς ἱστορικοῦ καὶ φιλολογικοῦ ὑπομνήματος (*Giorgio di Pisidia Poemi. I. Panegirici epici. Edizione critica, traduzione e commento, Ettal, 1959*) καὶ τοῦ Περὶ θεμάτων ἔργου τοῦ Πορφυρογεννήτου (*Costantino Porfirogennito de thematibus, ἐν Βατικανῶ, 1952*), ὡσαύτως μετὰ μακρῶν προλεγομένων καὶ ἱστορικῶν ὑπομνημάτων.

Πλὴν τῶν ἄλλων μακρῶν συμβολῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν εἰς περιοδικὰ καὶ εἰς πρακτικὰ συνεδρίων, ὁ *Pertusi* ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἀναγέννησιν καὶ τὸν Ἀνθρωπισμὸν ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ Βυζάντιον δύο κεφαλαῖα ἔργα, τὸ ἐξ 600 σελίδων βιβλίον *Leonzio Pilato fra Petrarca e Boccaccio. Le versioni omeriche negli autografi di Venezia e la cultura greca del primo Umanesimo, ἐν Βενετία καὶ Ῥώμῃ, 1964*, καὶ *Storiografia umanistica e mondo bizantino, ἐν Παλέρμῳ, 1967*. Τὸ πρῶτον ἀποτελεῖ εὐρεΐαν, πρωτότυπον καὶ ἐξαντλητικὴν φιλολογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔρευναν, ἣ ὁποία ἔθεσεν ἐπὶ σταθερῶν βάσεων τὸ πρόβλημα τῆς συμβολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς πρώιμου Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐκκυκλοφόρησεν εἰς δύο τόμους ἔργον τοῦ *Pertusi*, τὸ ὁποῖον θὰ συγκινήσῃ ἰδιαίτερος τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην. Ἐπιγράφεται *La caduta di Costantinopoli. Le testimonianze dei contemporanei, 1976*. Τὸ ἐκτάκτου ἐμφανίσεως τοῦτο δημοσίευμα περιλαμβάνει εἰς μὲν τὸν πρῶτον τόμον τὰς μαρτυρίας τῶν συγχρόνων, Ἑλλήνων, Λατίνων, Σλάβων καὶ Μωαμεθανῶν, εἰς δὲ τὸν

δεύτερον κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀπήχησιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἐνατολήν (*Gli Echi in Occidente e in Oriente*) τὸ μέγα τοῦτο γεγονός. Αἱ μακρὰ εἰσαγωγὰ καὶ τὰ ὑπομνήματα, ἡ βιβλιογραφία καὶ οἱ πίνακες καθίστοῦν τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Pertusi* ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀλώσεως τῆς μεγάλης χριστιανικῆς πρωτευούσης καὶ τοῦ τέλους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Μακρότατος εἶναι ὁ πίναξ τῶν ἐρευνητικῶν καὶ συνθετικῶν ἐργασιῶν, τῶν εἰσηγήσεων καὶ τῶν ἀνακοινώσεων, τὰς ὁποίας ὁ συνάδελφος κατὰ καιροὺς ἐπὶ μίαν καὶ πλέον τριακονταετίαν ἐδημοσίευσεν εἰς μεγάλα Ἰταλικά καὶ Ἐυρωπαϊκά περιοδικὰ καὶ εἰς τὰ πρακτικὰ διεθνῶν συνεδρίων. Τοῦτο μόνον ἐνταῦθα εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι αἱ σπουδαῖαι αὗται συμβολαὶ ἀναφέρονται εἰς τοὺς διοικητικούς καὶ τοὺς στρατιωτικούς θεσμούς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας καὶ τῶν διοικητικῶν τῆς θεσμῶν, εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Περσίας, εἰς τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τοὺς πρώιμους ὄσον καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους Βυζαντινοὺς αἰῶνας, εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς Βενετίας, παλαιᾶς κτήσεως καὶ θυματρὸς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Δύσιν.

Ὁ *Agostino Pertusi* συνεχίζει τὴν παλαιὰν παράδοσιν τῶν μεγάλων φιλολόγων καὶ ἱστορικῶν, τοὺς ὁποίους ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τῶν τελευταίων τῆς λαμπρῶν ἀντιπροσώπων τοῦ *N. Festa*, τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ *Silvio Giusseppe Mercati* καὶ τοῦ *Bruno Lavagnini*, ὀφείλομεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τελευταῖον δῶρον τοῦ πολυκλαύστου συναδέλφου εἶναι ἡ ἔκδοσις τῶν δύο τόμων *Venezia centro di Mediazione tra Oriente e Occidente (Secoli XV-XVI)*. *Aspetti e Problemi* (Φλωρεντία, 1977), εἰς τὸ ὁποῖον περιλαμβάνονται τὰ Πρακτικὰ τοῦ Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ τῆς Βενετίας. Τὸ Συνέδριον τοῦτο, ὀργανωθὲν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1973 ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῆς *Fondazione Giorgio Cini*, τοῦ Γερμανικοῦ Κέντρου Βενετικῶν Σπουδῶν καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας, ἐπιμελεῖα τῶν τριῶν διευθυντῶν των, τοῦ *Hans-Georg Beck*, τοῦ Μανούσου Μανούσακα καὶ τοῦ *Agostino Pertusi*, ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα καὶ διὰ τὰ ἀναπτυχθέντα θέματα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πυκνὴν συμμετοχὴν Ἑλλήνων συνέδρων.

Ἐἴκοσι ἑτῶν φίλια μὲ συνέδεσε μετὰ τοῦ *Agostino Pertusi*. Εἰς τὰ συνέδρια καὶ τὰς συναρτήσεις τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, εἰς τὰς συνόδους τῆς *Association Internationale des études du Sud-Est européen*, εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἰνστιτούτον τῶν Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν, εἰς τὰς λαμπρὰς ἐγκαταστάσεις τῆς *Fondazione Giorgio Cini*, εἰς τὴν Βενετικὴν νησίδα *San Giorgio*, εἰς τὴν

Θεσσαλονίκη, τὸ Μόναχον, τὴν Ἀχρίδα, τὴν Ὁξφόρδην, τὸ Βουκουρέστι, τὰς Ἀθήνας ἤμην εὐτυχῆς νὰ συναντῶ τὸν πραγματικὸν ἀνθρωπιστὴν, τὸν ἀβρὸν καὶ χαρίεντα φίλον, τὸν σοφὸν ἐρευνητὴν, τὸν ἀκάματον συγγραφέα. Ἀπὸ τοῦ 1971 μέχρι τοῦ 1976, ὡς γενικὸς γραμματεὺς τῆς *Association Internationale des Études Byzantines*, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος συνεργάτης μου εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν πραγμάτων τῆς μεγάλης ταύτης διεθνοῦς εταιρείας. Ὁ ἀδόκητος θάνατός του εἰς ἡλικίαν ἐξήκοντα ἐτῶν ὑπῆρξε μεγίστη ἀπώλεια διὰ τὰς Βυζαντινὰς σπουδὰς. Πλήρης ὁδύνης, σὰς παρακαλῶ, κύριε Πρόεδρε, νὰ ζητήσετε ἀπὸ τὸ Σῶμα νὰ τηρήσῃ σιγὴν λεπτοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ ἔλαβεν τὸν λόγον ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Γ. Ἀθανασιάδης - Νόβας :

Κύριε Πρόεδρε,

Αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἰπῶ καὶ ἐγὼ ὀλίγα λόγια γιὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀντεπιστέλλοντος Μέλους τῆς Ἀκαδημίας μας *Agostino Pertusi*. Μοῦ τὸν ἀνακοίνωσε δι' ἐπιστολῆς του ὁ Καθηγητὴς καὶ Διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου *Cini* τῆς Βενετίας κ. *Vittore Branca* καὶ ἡ ὁδύνη μου ὑπῆρξε μεγάλη.

Ὅφειλω τὰ ὀλίγα μνημόσυνα αὐτὰ λόγια πρῶτα γιὰ νὰ μετὰσχῶ ἐνεργῶς στὴν γενικὴ ἐκδήλωσιν λύπης τῆς Ἀκαδημίας μας καὶ δεύτερο γιὰ νὰ ἐκφράσω τὴν ἰδική μου βαθειὰ θλίψιν. Διότι μὲ τὸν ἀλησμόνητον Καθηγητὴ *Pertusi* συνδέομαι ἀπὸ πολλὰ χρόνια μὲ στενὴ καὶ θερμὴ φιλίαν. Εἶχαμε συνεργασθῆ πολλὰς φορὰς στὸ θερινὸ Συνέδριον τοῦ Ἰνστιτούτου *Cini* τῆς Βενετίας ποὺ συνέρχεται κάθε χρόνον μὲ τὸν τίτλον «*Venezia ed Oriente*». Ἰδίως τὸ 1970 - 1971 εἶχαμε συνεργασθῆ γιὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 400 Χρόνων ἀπὸ τὴν Ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου τοῦ 1571, ὅπου, ὅπως εἶναι γνωστὸ, συμμετέσχε καὶ ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ ἑκτακτὴ Συνεδρίασί της. Εἶχαμε φροντίσει τότε μὲ τὸν ἀείμνηστο *Pertusi*, κατελθόντα ἀπὸ τὴν Βενετίαν εἰς τὴν Πάρισον γιὰ νὰ μετὰσχῶν, νὰ συνταχθοῦν αἱ ἡμερήσιαι διατάξεις τοῦ Συνεδρίου καὶ ὁ τίτλος αὐτοῦ εἰς τρόπον ὥστε νὰ συμμετάσχουν καὶ Τοῦρκοι ἐπιστήμονες, ὅπως ἦσαν σωστό. Ἄρχισε μὲ διήμερες συνεδριάσεις εἰς τὴν Βενετίαν, στίς ὁποῖας μοῦ εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ γενικὴ εἰσήγησις, καὶ συνεχίστηκε εἰς τὴν Ἀθήναν μὲ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς Ἀκαδημίας, εἰς τὴν Ναύπακτον καὶ, τέλος, εἰς τὰ ὕδατα τῶν Ἐχινάδων Νήσων, ὅπου εἶχε διεξαχθῆ ἡ Ναυμαχία καὶ ὅπου ἐρρίφθη στέφανος δάφνης ἀπὸ Μονάδα τοῦ Στόλου μας εἰς τὴν Μνήμην τῶν πολλῶν χιλιάδων νεκρῶν τῆς κοσμοϊστορικῆς ἐκείνης συρράξεως.

Γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ τὴν ὅλην γενικώτερον δραστηριότητα τοῦ *Agostino Pertusi* μᾶς μίλησε ἀναλυτικὰ ὁ ἀγαπητὸς Συνάδελφος κ. Ζακυθηνός,

σκιαγραφήσας, με τὴν ἀβρότητα πὸ τὸν διακρίνει, τὴν πλήρη φυσιογνωμία τοῦ ἐκλιπόντος. Τὸ μόνο πὸ θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω εἶναι ὅτι ἡ ἀπώλειά του ἀποτελεῖ ἰδιαίτερα βαρὺ πλήγμα γιὰ τὴν Ἰταλικὴν ἐπιστήμη, ὅπου, κατὰ ἐπικαιρικὴ σύμπτωσι, παρατηρεῖται ἔλλειψις ὠρίμων βυζαντινολόγων καθηγητῶν. Ὑπάρχει ἓνας μόνον στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Νεαπόλεως καὶ λίαν προσφάτως ἐξελέγησαν εἰς διάφορα Πανεπιστήμια ἄλλοι τρεῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Καθηγήτρια κυρία *Follieri* στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ρώμης, ὅπου κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ Ἀντεπιστέλλοντος Συναδέλφου μας κ. *Giuseppe Schiò*.

Πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ὁ ἀξέχαστος *Pertusi* ἦταν καὶ ἄνθρωπος σπανίων ἀξιῶν, ἀρετῆς, ἐγκαρδιότητος καὶ χάριτος. Ἦταν πάντοτε εὐχαρις, ἐγκάρδιος, λίαν εὐχάριστος στὴν συντροφία του, πάντοτε δὲ με εὐλικρινῆ φιλελληνικὰ αἰσθήματα. Τὰ τελευταῖα του βιβλία: «*La Caduta di Costantinopoli - Le Testimonianze dei Contemporanei*» καὶ «*La Caduta di Costantinopoli - L'Eco nel Mondo*» εἶχαν εὐρεῖα κυκλοφορία, ὅπως εἶχα διαπιστώσει στὰ βιβλιοπωλεῖα τῆς Ρώμης, καὶ συνετέλεσαν πολὺ στὴν γνωριμία, ἀπὸ εὐρύτερο κοινό, τοῦ Ἑλληνοβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, πὸ δὲν ἔχει ἀκόμη ἀξιολογηθῆ ἐπαρκῶς, ἀναλόγως καὶ δικαίως.

Ἡ προσωπικὴ μου θλίψις ἐπανξάνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ θάνατός του ἀπορφάνισε εὐτυχῆ οἰκογένεια ἀποτελουμένη ἀπὸ ἐρίτιμον Σύζυγο καὶ τρεῖς θυγατέρες. Ὑποβάλλω, Κύριε Πρόεδρε, τὴν παράκλησιν ὅπως ἐκφρασθοῦν τὰ συλλυπητήρια τοῦ Σώματος καὶ στὴν οἰκογένειαν τοῦ μεταστάντος, τῆς ὁποίας ἔχω τὴν διεύθυνσιν εἰς τὸ Μιλάνον.

Αἰωνία του ἡ μνήμη.